

RENATA BRONIKOWSKA

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków

ORCID: 0000-0001-9000-5355

Status gramatyczny predykatów typu *śluszna, pewna* w średniopolskich zdaniach bezosobowych

1. Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienie propozycji opisu zmian kategoryalnych, którym podlegały formy przymiotnika w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego pełniące funkcję predykatów w średniopolskich zdaniach bezosobowych typu *Śluszna by się zadziwować.*; *Pewna, że sejm z Warszawy do Grodna przenieśli.* (dalej określane jako *formy PŻP*). Konstrukcje takie, powstałe, jak się przyjmuje, z uproszczenia grupy nominalnej *śluszna / pewna rzecz*, były używane w języku polskim od XVI do XIX wieku (Kałkowska, 1973, s. 95), jednak ich rozkwit przypada na stulecie XVII i XVIII. W dotychczasowych opracowaniach zagadnieniu zmiany statusu gramatycznego form PŻP poświęcono niewiele uwagi. Przyczyną tego były prawdopodobnie trudności w zgromadzeniu odpowiednio dużego zbioru poświadczeń takich konstrukcji z różnych okresów jej występowania w tekstach polskich. Prowadzenie pogłębionych badań nad budową stosunkowo rzadkich konstrukcji składniowych oraz ich przekształceń na przestrzeni stuleci stało się możliwe dopiero dzięki korpusom dawnej polszczyzny. Postawienie hipotez badawczych, dotyczących statusu gramatycznego form PŻP, nie mogłoby również nastąpić bez stosunkowo niedawnych ustaleń dokonanych w nuncie składni strukturalnej, a dotyczących formalnych kryteriów rozróżniania predykatywów i przysłówków predykatywnych we współczesnym języku polskim. Analizy przedstawione poniżej mają także na celu sprawdzenie, czy te ustalenia mogą być zaadaptowane do opisu polszczyzny dawnej.

2. Materiał

Materiał do badań został zaczerpnięty z Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII wieku (do 1772 roku) (<https://korba.edu.pl/>; Gruszczyński i in., 2022)¹. Dzięki znakowaniu morfosyntaktycznemu w korpusie można automatycznie wyszukać formy M. l.poj. r.ż. przymiotników i innych wyrazów o odmianie przymiotnikowej. Wyniki kwerendy dzięki mechanizmowi wbudowanemu w wyszukiwarkę korpusową zostały automatycznie pobrane i zapisane w postaci pliku .xls. Kolejny etap pracy nad materiałem polegał na wyborze tych kontekstów, w których formy M. l.poj. r.ż. przymiotników zostały użyte w konstrukcjach predykatywnych, a usunięciu z pliku wszystkich pozostałych. Rezultatem tej pracy jest zbiór 4228 wystąpień orzeczników przymiotnikowych w rodzaju żeńskim.

Do każdego wyniku wyszukiwania został dodany identyfikator wyrazu, czyli zapisana wersalikami forma przymiotnika w M. l.poj. r.ż. i stopnia równego. Obejmuje ona znalezione formy we wszystkich wariantach fonetycznych i wszystkich stopniach, stanowi więc rodzaj lematu dla predykatywnych użyć danego przymiotnika. Wspólnym identyfikatorem zostały objęte przymiotniki zaprzeczone, niezależnie od tego, czy prefiks *nie* był zapisany łącznie czy oddzielnie². Formy PŻP zebrane pod wspólną postacią hasłową nazywam *jednostkami PŻP*. W zgromadzonym materiale znajdują się poświadczenia wystąpień 177 takich jednostek.

Cytaty zawierające formy PŻP zostały dodatkowo oznakowane. Znaczniki związane z poszczególnymi wystąpieniami przekazują informacje m.in. o stopniu, w którym pojawia się dana jednostka PŻP, o występowaniu w zdaniu czasowników posiłkowych, takich jak *zdać się* czy *widzieć się*, o rodzaju form czasownika posiłkowego *być* w czasie przeszłym i trybie przypuszczającym (opozycja form *była*, *byłaby* i *było*, *byłoby*) czy o występowaniu w czasie teraźniejszym formy *jest*.

3. Status gramatyczny form PŻP w dotychczasowych opisach składniowych

Badacze zajmujący się konstrukcjami z PŻP zazwyczaj nie podejmowali tematu zmiany kategoryjnej form przymiotnikowych (por. Koneczna, 1957; Krążyńska, 1978; Pisarkowa, 1984; Ostaszewska, 2002). Formy typu *sluszna*, *pewna* traktowali jako orzeczniki w orzeczeniu imiennym wyrażone przymiotnikiem w rodzaju żeńskim. Wyjątek stanowi podejście Anny Kałkowskiej, która zauważyła zachodzenie takiej

¹ Jest to pierwsza edycja korpusu, znanego pod nazwą KorBa (akronim wyrażenia Korpus Barokowy), powstała w latach 2013–2018. Zawiera ok. 13,5 mln segmentów pochodzących z ponad 700 tekstów źródłowych. Obecnie dostępna jest nowa wersja korpusu, obejmująca okres pełnych dwóch stuleci i zawierająca niemal 27 mln segmentów pochodzących z ponad 2000 źródeł. Planowane jest powiększenie bazy materiałowej stanowiącej podstawę opisanych tutaj badań o dane pobrane z rozszerzonego korpusu.

² W XVII–XVIII wieku nie istniała norma zapisu cząstki *nie* z wyrazami należącymi do różnych części mowy. W KorBie został zachowany taki zapis, jaki pojawia się w materiałach źródłowych.

zmiany i zinterpretowała ją jako „proces pozornie bardzo zbliżony do substancytywizacji przymiotnika” (Kałkowska, 1973, s. 97–98).

Według badaczki w zdaniach, w których orzecznik stanowiła grupa z rzeczownikiem *rzecz* i określającym go przymiotnikiem, częste pomijanie pustego semantycznie rzeczownika doprowadziło do przejmowania jego funkcji składniowych przez żeńską formę przymiotnika³. Jednakże, jak w dalszej części wywodów podkreśla A. Kałkowska, proces substancytywizacji nie został zakończony – orzeczniki przymiotnikowe nie stały się w pełni rzeczownikami, które mogą występować jako podmiot lub dopełnienie i zdolne są do przyjmowania określeń przydawkowych. O zachowaniu przez orzeczniki typu *słuszna* cech przymiotnika świadczy również to, że występują w formie mianownika, zamiast przybrać charakterystyczną dla orzeczników rzeczownikowych formę narzędnika. Można więc w odniesieniu do nich mówić jedynie o półsubstancytywizacji czy o byciu kategorią przejściową między przymiotnikiem a rzeczownikiem⁴ (Kałkowska, 1973, s. 97–99).

Brak przykładów pełnej substancytywizacji form PŻP stanowi poważny argument przeciwko tezie A. Kałkowskiej. W przeciwieństwie do licznych w okresie średniopolskim rzeczowników pochodzenia przymiotnikowego, których przykłady przytacza badaczka (np. *tluste* ‘tłuszcz’), żaden orzecznik przymiotnikowy w rodzaju żeńskim nie stał się pełnoprawnym rzeczownikiem. Tymczasem w odniesieniu do niektórych jednostek PŻP można mówić o dopełnieniu innego procesu. Używane predykatywnie formy *można* (wraz z zaprzeczoną formą *niemożna*) oraz *niepodobna*, w dalszym etapie rozwoju uzyskały status predykatywów, czyli czasowników niewłaściwych o odmianie wyłącznie analitycznej. Jak sądzę, stanowi to istotną wskazówkę w próbach określenia statusu gramatycznego jednostek typu *słuszna* czy *pewna*, można bowiem przyjąć, że podlegały one podobnemu procesowi, co jednostki *można* i *niepodobna*.

Proces, którego efektem jest powstanie predykatywów odprzymiotnikowych, zachodził w analogiczny sposób, co zauważona przez Halinę Koneczną w języku Paska zmiana kategorialna orzeczników rzeczownikowych, takich jak *trzeba*, *szkoda*, *żał*, *wstyd*, *strach*, *nie moda*, *nie rzecz*, *nie dziw*, *nie nowina*. Polegała ona, według badaczki, na stopniowym nabywaniu przez rzeczowniki znamion czasu (*trzeba było*) i trybu (*trzeba by*) oraz zyskiwaniu możliwości przyłączania określeń stopnia (*bardzo trzeba*) właściwych czasownikom i przymiotnikom (Koneczna, 1957, s. 116–117). Ze względu na

³ Pomijanie jednego ze składników wielosegmentowego wyrażenia, prowadzące do powstania nowych jednostek językowych, jest zjawiskiem znanym w dziejach języka polskiego. Krystyna Kleszczowa widzi w nim podstawowy sposób powstawania partykuł, por. *właśnie mówiąc* → *właśnie*; *mówię w prawdzie* → *wprawdzie*; *było widać* → *widać*. Na oznaczenie tego mechanizmu badaczka przyjmuje termin *zerowanie* (Kleszczowa, 2015, s. 32).

⁴ Definicję terminu *kategoria przejściowa* A. Kałkowska przyjmuje za Adamem Heinzem: „kategoria przejściowa jest to kategoria x zajmująca w systemie pozycję pomiędzy dwoma innymi kategoriami względem niej skrajnymi A i B w ten sposób, że jej elementy w pewien określony sposób przynależą częścią do kategorii A a częścią do B” (Heinz, 1967, s. 45). Wśród różnych przykładów kategorii przejściowych istniejących w systemie języka badacz ten wymienia również „formacje, które w zależności od fleksji i zastosowania składniowego mogą być tą albo inną częścią mowy” (Heinz, 1967, s. 54).

podobieństwo procesów, którym podlegały różnego rodzaju orzeczniki (rzeczownikowe, przymiotnikowe i przysłówkowe), zmierzających w stronę wyodrębnienia się klasy predykatywów, zasadne wydaje się objęcie ich wszystkich zaproponowanym przez uczoną terminem *werbalizacja*.

Teza o postępującej w okresie średniopolskim werbalizacji orzeczników przymiotnikowych w rodzaju żeńskim została przyjęta w moim wcześniejszym artykule (Bronikowska, 2021). Wskazywałam w nim, że proces werbalizacji form PŻP w większości wypadków nie został dokończony. W tym artykule bronię tezy, że chociaż poza wspomnianymi wcześniej jednostkami *można*, *niemożna* i *niepodobna* formy PŻP nie weszły do klasy predykatywów, to jednak zyskały status gramatyczny bardzo do nich zbliżony. Chodzi o status przysłówków pełniących funkcję orzecznika, tzw. przysłówków predykatywnych⁵.

4. Predykatywy a przysłówki predykatywne we współczesnych opisach składniowych

Przyjrzyjmy się bliżej relacji między tymi dwiema klasami gramatycznymi. Jak wiadomo, przysłówki predykatywne (np. *duszno*, *miło* w zdaniach typu *Duszno tu.*; *Zrobiło mi się miło.*) zostały pierwotnie zaliczone do klasy predykatywów (Laskowski, 1984, s. 33 i nast. wyd.). W toku długotrwałej dyskusji (Wróbel, 1988; Wiśniewski, 1989; Szupryczyńska, 1995; Kosek, 2002; Przepiórkowski, 2019) wysunięto jednak ważne argumenty przemawiające przeciwko tej interpretacji⁶. W literaturze przedmiotu wyróżniane są trzy kryteria pozwalające odróżnić od siebie formy predykatywów od form przysłówków predykatywnych.

Za najważniejszą z nich uważana jest odmienna w wypadku obu tych klas łączliwość z czasownikami posiłkowymi (Wróbel, 1988, s. 77–78; Wiśniewski, 1989, s. 185–188). Predykatywy charakteryzują się tym, że ich formy fleksyjne mają postać analityczną złożoną ze słowa reprezentującego dany predykatyw (np. *trzeba*) oraz form czasownika posiłkowego *być* (np. *trzeba było*, *trzeba będzie*). Przysłówki predykatywne natomiast łączą się nie tylko z formami czasownika *być*, ale również z formami innych czasowników posiłkowych, a mianowicie *bywać*, *stać się*, *stawać się*, *robić się*, *zrobić się*. Gdyby chcieć uznać formę *miło* za predykatyw, należałoby ciągi typu *było miło*, *stawało się miło* interpretować jako jego oboczne formy fleksyjne, co znacznie skomplikowałoby opis paradygmatu takiego predykatywu. Lepszym rozwiązaniem wydaje się potraktowanie takich ciągów jako połączeń form czasowników *być*, *stawać się* i przysłówka *miło*.

⁵ Terminem *przysłówki predykatywne* obejmuję nie tylko te przysłówki, które nie występują w funkcji innej niż predykatywna (np. *duszno*), ale także predykatywne użycia przysłówków mogących poza tym pełnić inną funkcję składniową (np. *miło*).

⁶ Warto zaznaczyć, że również Renata Grzegorzyczkowa, autorka monografii polskich przysłówków, oddziela przysłówki występujące w funkcji predykatywnej od wyrazów *wolno*, *można* i *warto*, o których mówi, że „funkcjonalnie należą do klasy czasowników” (Grzegorzyczkowa, 1975, s. 36).

Drugim istotnym kryterium pozwalającym odróżnić predykatywy od przysłówków predykatywnych jest zachowana zdolność stopniowania tych ostatnich, por. *Janowi zawsze łatwiej/najłatwiej było oszukać matkę.* vs. **Janowi zawsze wolniej / najwolniej było palić.* (za: Wiśniewski, 1989, s. 189–190)⁷. Ponieważ formy predykatywów nie wchodzi w opozycje pod względem tej kategorii, nie można traktować form w rodzaju *milej* i *najmiej* jako form fleksyjnych predykatywu *miło*. Predykatywy mające pochodzenie przysłówkowe – *wolno*, *warto*, *wiadomo* – zostały utrwalone w postaci stopnia równego.

Jako dodatkowe kryterium używane do wyróżniania klasy predykatywów bywa także traktowany brak połączeń form predykatywów z osobową formą czasownika posiłkowego *być* w czasie teraźniejszym (por. Szupryczyńska, 1995, s. 175; Kosek, 2002, s. 42; Przepiórkowski, 2019, s. 87–88). Niektórzy badacze wskazują na to, że forma czasu teraźniejszego leksemów, które niewątpliwie należą do klasy predykatywów (np. *trzeba*), jest syntetyczna. W odróżnieniu od zdań z przysłówkami predykatywnymi, w których czas teraźniejszy może być również wyrażony za pomocą formy czasownika posiłkowego *być* (np. *Trudno jest iść.* obocznie do: *Trudno iść.*), zdania z predykatywami takiej możliwości nie dopuszczają (tylko: *Trzeba iść.*, a nie: **Trzeba jest iść.*).

Jak widać, aby dana forma mogła być uznana za formę predykatywu, muszą być spełnione bardziej restrykcyjne warunki niż ma to miejsce w wypadku zaklasyfikowania jej do grupy przysłówków predykatywnych. Można więc postawić tezę, że współczesne predykatywy typu *wolno* wyewoluowały z predykatywnych użyć przysłówków. I rzeczywiście – w XVII–XVIII wieku znajdujemy takie użycia wyrazu *wolno*, które zgodnie z kryteriami przywołanymi wyżej świadczyłyby o tym, że w tym okresie nie osiągnął on jeszcze statusu predykatywu. Choć występuje w bezosobowych użyciach predykatywnych, to jednak przyjmuje różne wartości kategorii stopnia (1), łączy się z czasownikami innymi niż *być* (2), a w czasie teraźniejszym może mu towarzyszyć forma *jest*⁸ (3):

- (1) Ani to z rozumem się zgadza / ani z Bogiem / ani z żadnym prawem / żeby **wolniej** było mężowi występować / niżli żenie. (StarPopr 70⁹)
- (2) Takowego przyrodzonego prawa mocą / zawždy **wolno bywało** mieszczanom Gdańskim na towary i dobra swe podatek stanowić / i z nich część udzielić i na

⁷ Kwestia traktowania kategorii stopnia jako zjawiska fleksyjnego czy słowotwórczego należy w językoznawstwie do zagadnień dyskusyjnych. Mając świadomość faktów przemawiających za zaliczeniem jej do zjawisk słowotwórczych, przyjmuję w tym artykule fleksyjną interpretację stopniowania (por. Bańko, 2002, s. 60).

⁸ Przykłady połączeń predykatywu *wolno* z formą *jest* znajdujemy także, choć niezwykle rzadko, w tekstach współczesnego języka polskiego, por. *A czy wam wolno jest tańczyć?* (za: Przepiórkowski, 2019, s. 88). Skłania to niektórych badaczy do zakwestionowania zasady, że predykatywy w czasie teraźniejszym mają wyłącznie postać syntetyczną. Można jednak równie dobrze uznać, że proces werbalizacji przysłówka *wolno* nie został jeszcze zakończony.

⁹ Wszystkie przykłady pochodzą z Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII wieku. Podawane są w postaci transkrypcji przyjętej w korpusie.

stronę gwoli temu odłożyć / żeby napotym czasu przygody użyć jej i na pożytek swój onę obrócić mogli. (BorckInf Aij)

- (3) Na koniec **wolno jest** jednemu Posłowi zerwać Sejm, lub przetrzymać swoją kontradycją, i radę o Ojczyźnie zamknąć. (ŁubHist 239)

Ze względu na opisane dalej podobieństwa w budowie zdań zawierających przysłówki predykatywne oraz zdań z PŻP stawiam tezę, że orzeczniki przymiotnikowe w rodzaju żeńskim w okresie średniopolskim podlegały procesowi adverbializacji, którego wynikiem było osiągnięcie przez nie statusu przysłówek predykatywnych. W wypadku większości z nich nie doszło do kolejnego etapu rozwoju, a mianowicie do procesu werbalizacji, który doprowadziłby do zyskania przez nie statusu predykatywów¹⁰.

5. Wyznaczniki adverbializacji form PŻP w XVII–XVIII wieku

Co może świadczyć o zachodzącej w średniopolszczyźnie adverbializacji przymiotnikowych orzeczników w rodzaju żeńskim? Na początek zauważmy, że w polszczyźnie XVII–XVIII-wiecznej przysłówki jest charakterystyczną postacią orzecznika w konstrukcjach bezosobowych, w których orzeka się o jakimś zdarzeniu. Funkcję tę pełnią przysłówki zarówno w zdaniach, w których przedmiot predykcji jest wyrażony bezokolicznikiem (4), jak i w tych, w których pojawia się w postaci zdania podrzędnego (5):

- (4) Aż **miło** człekowi z takimi ludźmi mieć sprawę. (BohFStar 30)
- (5) Zaczym **jawno** jest iż nie różni są Polacy od starych onych Scytów /sławnych obywatelów Królestwa Polskiego: ale własne ich dzieci / i jedno z nimi. (DembWyw 86)

Zgodnie z ustaleniami Agnieszki Słobody zdania takie pojawiły się w średniowieczu jako odwzorowanie łacińskich konstrukcji typu *Errare humanum est*. Pierwotną postacią orzecznika (tak jak w pierwowzorze łacińskim) była forma M. l.poj. r.n. przymiotników. W funkcji tej występowały początkowo formy przymiotników w odmianie prostej, zakończone na *-o* (np. *podobno*, *straszno*, *miło*), jednak zachodzące ówczesznie przemiany składniowe (przejmowanie funkcji predykatywnej przez formy przymiotników w odmianie złożonej) uruchomiły mechanizm *reanalizy*¹¹, na skutek którego doszło do przesunięcia dawnych form przymiotnikowych na *-o* do klasy przysłówek (Słoboda, 2023, s. 379)¹².

¹⁰ Możliwe powody wyjścia z użycia form PŻP sygnalizują w podsumowaniu.

¹¹ Termin ten pojmuje badaczka za Alice Carmichael Harris i Lylem Campbellem (1995) jako mechanizm, „który zmienia głęboką strukturę wzorca syntaktycznego, ale nie wiąże się z żadną modyfikacją jego reprezentacji powierzchniowej” (Słoboda, 2023, s. 377).

¹² Podobnie proces ten opisywał Stanisław Szober (1931). Według badacza po przejściu orzeczników na *-o* do klasy przysłówek na zasadzie analogii funkcję predykatywną w bezosobowych konstrukcjach zaczęły pełnić również przysłówki mające inne pochodzenie, np. powstałe z Ms. l.poj. r.n. przymiotników w odmianie prostej zakończone na *-e*.

Od XVI wieku pozycję orzecznika w zdaniach bezosobowych orzekających o jakimś zdarzeniu zaczynają również zajmować formy PŻP. Ponieważ pozycja ta była charakterystyczna dla przysłówka, uruchomiony został proces upodabniania orzeczniki przymiotnikowe do przysłówkowych, ułatwiony przez podobieństwo brzmieniowe jednych i drugich¹³. W tekstach średniopolskich obserwujemy swobodne łączenie obu typów orzeczników w obrębie jednego zdania (6–7) oraz pojawianie się form nijakich czasowników odnoszących się do skoordynowanych ze sobą form przysłówkowych i PŻP (8):

- (6) *Że: miło, i pożytecznie* Polkę mieć Królową, *miło*, żeby każdy znią gadał, żeby Córki nasze w francymerze zostające z Królową, łaski i konfidencji zabrały *pretium* [nagrodę], a nawet i *pożyteczna*, abyśmy *propitium Jovem* [przychylnego Jowisza] przez Junonę mieli. (RadzKwest 74)
- (7) [...] *miła* bo bywa podróżnemu / gdy w nocy światło się pokaże; a bardziej *milej* / gdy światło dusze oświeci boskie. (HinPłęsy 19)
- (8) Na które dwie obiekcje, jeżeliby kto kiedy one czynił, tak odpowiem; *idque* [i to] na pierwszą, że nam i *niepodobna*, i *niebezpieczno było* pod kondemnatami zostać [...]. (MatDiar 805)

Przyjrzyjmy się teraz bliżej zmianie, która zachodziła w rodzaju czasownika posiłkowego towarzyszącego formom PŻP, a którą interpretuję jako podstawowy dowód postępującej adverbializacji form PŻP.

W średniopolskich konstrukcjach z PŻP obserwujemy wahania co do rodzaju czasownika posiłkowego *być* w czasie przeszłym i trybie przypuszczającym. Formy żeńskie (*była, byłaby*) będące pozostałością po konstrukcji nominalnej z rzeczownikiem *rzecz* pojawiają się obocznie do form nijakich (*było, byłoby*) charakterystycznych dla przysłówków:

- (9) Począł tedy nalegać na mię, jam mu się wymawiała, mówiąc: zem lubo jego była, i dotąd nie małe życzliwości dowody pokazała, do rzeczy jednak przystąpić jeszcze *nie słuszną była*; bo wprzód wszystkie kondycje ułatwić trzeba było; abyśmy obie na Reputacji szwanku nieodnieśli. (UrfeRubJanAwan 117)
- (10) A że Aleksander Król Szkocki prosił Posła Papieskiego aby go koronował; sprawiony o tym Honoriusz zakazał tego Posłowi / gdyż Szkocja Anglikowi była poddana / zaczym bez zezwolenia Króla Angielskiego *nie słuszną to było* czynić. (KwiatDzieje 49)

¹³ Wydaje się, że do opisu tego procesu można zastosować wspomniany wyżej termin *reanaliza*. Formy żeńskie przymiotników, zachowując swoją postać, przesuwają się do klasy przysłówków predykatywnych, a ta przemiana pociąga za sobą modyfikację całej konstrukcji składniowej, w szczególności proces zastępowania form żeńskich czasowników posiłkowych przez formy nijakie.

- (11) Co wszystko jeśliby się komu ciężko i niezdolność widziało / może rozumieć / **żeby** to daleko **cięższa była** / gdyby mu dzieci / żonę / w niewolę wzięto / samego zamordowano / do czego przyść zawsze musi zwyciężonym. (CezWargFranc 163)
- (12) Zechcesz tedy W. Pan i swego Imienia sławie; i *honesto prospicere Patriae* [ze względu na prawość dbać o Ojczyznę], *żeby exteri soles* [cudzoziemskie słońca] coraz *turpem non inurant notam* [brzydkiego nie wypaliły piętna], i z Europejczyka całe co do obyczajów, w *Ethiopem* [Etiopczyka] nie przemieniły, którego potem *lavare* [umyć] **ciężka**, albo **nie podobna by było**. (BystrzPol Fv)

Mimo niewielkiej liczby wystąpień orzeczników przymiotnikowych w kontekstach diagnostycznych (w zgromadzonym materiale zanotowano zaledwie 270 użyć form PŻP w połączeniach z żeńskimi lub nijakimi formami czasowników posiłkowych na 4228 wszystkich użyć) dane pochodzące z KorBy pozwalają wyciągnąć pewne wnioski na temat stosunku między obiema postaciami konstrukcji z PŻP w XVII i XVIII wieku.

Na 46 jednostek PŻP użytych w czasie przeszłym lub trybie przypuszczającym w 38 zanotowano użycie czasownika posiłkowego w rodzaju żeńskim, a w 20 – w rodzaju nijakim (w 12 wypadkach formy rodzaju nijakiego i żeńskiego występowały obocznie) (Tabela 1).

Jednostka PŻP	r.ż.	r.n.	Jednostka PŻP	r.ż.	r.n.
CIĘŻKA	4	1	PIĘKNA	1	–
DOBRA	1	1	PODOBNA	7	6
DZIWNA	4	–	POSPOLITA	2	–
FOREMNA	1	–	POŻYTECZNA	2	–
INSZA	3	1	PRZYSTOJNA	4	1
JAWNA	1	–	PRZYTRUDNA	–	1
LEKKA	2	–	PRYZWOITA	–	2
MAŁA	2	–	SŁUSZNA	8	4
MIŁA	–	1	SPRAWIEDLIWA	1	–
MOŻNA	3	53	SROMOTNA	1	1
NIEBEZPIECZNA	2	–	STRASZLIWA	–	1
NIEGODNA	1	–	STRASZNA	1	–
NIEMAŁA	1	–	SZKODLIWA	2	–
NIEMIŁA	–	1	TRUDNA	4	1
NIEMOŻNA	–	54	UCIESZNA	1	–
NIEPODOBNA	15	39	UCZCIWA	–	1
NIEPOŻYTECZNA	–	1	WDZIĘCZNA	2	–
NIERÓWNA	1	–	WESOŁA	1	–
NIESŁUSZNA	3	1	WIELKA	3	–

NIETRUDNA	1	–	ZŁA	2	–
NIEZŁA	1	–	ZNOŚNA	4	–
OSOBLIWA	1	–	ZWYCZAJNA	1	1
PEWNA	2	–	ŻAŁOSNA	2	–

Tabela 1. Jednostki PŻP zanotowane w połączeniu z formami żeńskimi i nijakimi czasowników posiłkowych

Zwraca uwagę duża przewaga wystąpień nijakich form czasowników w połączeniach z formami *można*, *niemożna* i *niepodobna*, czyli tymi jednostkami PŻP, które współcześnie interpretowane są jako formy predykatywów. W wypadku jednostki *niemożna* brak jakichkolwiek poświadczeń połączeń z formami żeńskimi czasowników, natomiast takie połączenia dla jednostek *można* i *niepodobna* notowane są w KorBie tylko w XVII wieku, zaś od początku XVIII wieku występują już wyłącznie użycia z formami nijakimi (Tabela 2a) (por. też: Bronikowska, 2023, s. 13–14).

Pozostałe jednostki PŻP co prawda częściej pojawiają się w połączeniach z żeńskimi formami czasowników (80 wystąpień z formami typu *była* w porównaniu z 26 wystąpieniami z formami typu *było*), widać jednak, że już w XVII wieku przewaga ta się zmniejsza. Dane z XVIII wieku są niestety bardzo skąpe, co wynika po części ze spadku popularności konstrukcji z PŻP w tym okresie, a po części ze słabej reprezentacji tekstów z tego stulecia w pierwszej edycji KorBy. Wydaje się jednak, że w odniesieniu do tego okresu można mówić o wyrównaniu częstości występowania form żeńskich i nijakich czasowników posiłkowych z formami PŻP (Tabela 2b).

MOŻNA, NIEMOŻNA, NIEPODOBNA	1601–1650	1651–1700	1701–1750	1751–1772	Łącznie
Połączenia z formami żeńskimi	13	5	–	–	18
Połączenia z formami nijakimi	4	33	34	75	146

Tabela 2a. Zmiana stosunku połączeń form PŻP z formami żeńskimi i formami nijakimi czasowników posiłkowych w XVII i XVIII wieku (do 1772 r.)

Pozostałe jednostki PŻP	1601–1650	1651–1700	1701–1750	1751–1772	Łącznie
Połączenia z formami żeńskimi	57	15	7	1	80
Połączenia z formami nijakimi	8	10	8	0	26

Tabela 2b. Zmiana stosunku połączeń form PŻP z formami żeńskimi i formami nijakimi czasowników posiłkowych w XVII i XVIII wieku (do 1772 r.)

Pojawienie się form nijakich w czasownikach posiłkowych towarzyszących PŻP interpretuję jako upodobnienie się konstrukcji zawierających orzeczniki przymiotnikowe w rodzaju żeńskim do analogicznych konstrukcji z orzecznikami przysłówkowymi. Choć formy nijakie czasownika posiłkowego *być* są charakterystyczne również dla analitycznych form predykatywów, to jednak, jak wykażę dalej, zaliczenie XVII–XVIII-wiecznych jednostek PŻP do klasy predykatywów byłoby nieuprawnione.

6. Formy PŻP jako przysłówki predykatywne

Aby określić status gramatyczny form PŻP w XVII–XVIII wieku, zastosujmy do nich trzy kryteria przyjmowane współcześnie do odróżnienia klasy predykatywów od klasy przysłówek predykatywnych. Oczywiście badanie materiału historycznego nie da tak jednoznacznych wyników jak analizy wykonywane na materiale języka współczesnego, jednak powinno pokazać ogólny kierunek interpretacji omawianego zjawiska językowego.

6.1. Łączliwość z czasownikami innymi niż *być*

W zebranych materiale średniopolskim znalazłam zaledwie 60 poświadczeń zdań, w których formy PŻP łączą się z czasownikami innymi niż *być*, a mianowicie z leksemami *zdać się*, *bywać*, *widzieć się* i *zostawać*, np.:

- (13) **Smaczna się to zda** / człowiekowi Boga się nie bojącemu / źle przysiąc / a co wielkiego zyskać / abo z wielkiej szkody wynieść. (BemKom 31)
- (14) **Sromotna owo bywa** Mistrzowi kiedy go sam występek strofuje. (ZrzenNowiny D2v)
- (15) **Bo mi się nie słuszna widzi** / posłać więźnia; a tego / o co go winują / nie oznajmić. (BG_Dz 155)
- (16) **Zaczym to ostatnia** tylko **zostaje**, plagi te znależyta pokorą z ręki jego odebrawszy, w nieograniczonej jego Wszechmocności i sprawiedliwości nadzieję pokładać [...]. (KołTron 200)

Najwięcej przykładów połączeń zanotowano z czasownikiem *zdać się* (43 cytaty), o wiele mniej licznie jest reprezentowany czasownik *bywać* (13 cytatów), a połączenia z pozostałymi dwoma są bardzo rzadkie: *widzieć się* (3 cytaty), *zostawać* (1 cytat).

W połączeniach z tymi czasownikami wystąpiło 25 jednostek PŻP, co stanowi niewielką część całego zbioru, warto jednak zauważyć, że aż 12 z nich znajduje się w pierwszej dwudziestce jednostek PŻP o najwyższej frekwencji. Co ciekawe, formy późniejszych predykatywów *można* i *niepodobna* wykazują zróżnicowanie, jeśli chodzi o łączliwość z czasownikami innymi niż *być* – dla jednostki *niepodobna* zanotowano aż 11 wystąpień z czasownikami *zdać się* i *widzieć się*, podczas gdy jednostki *można* i *niemożna* nigdy nie pojawiły się w takich połączeniach (Tabela 3).

Jednostka PŻP	Liczba wystąpień ogółem	Liczba wystąpień z czasownikami innymi niż <i>być</i>	Jednostka PŻP	Liczba wystąpień ogółem	Liczba wystąpień z czasownikami innymi niż <i>być</i>
NIEPODOBNA	622	11	MAŁA	86	2
WIELKA	547	1	CIEŻKA	62	2
MOŻNA	503	–	TRUDNA	62	7
NIEMOŻNA	300	–	NIESŁUSZNA	59	1
PEWNA	251	–	POSPOLITA	52	3
SŁUSZNA	212	4	DOBRA	47	–
INSZA	194	1	POTRZEBNA	45	5
ZŁA	153	–	PRYZWOITA	41	–
PODOBNA	126	4	NIEBEZPIECZNA	36	–
DZIWNA	95	3	PIĘKNA	34	–

Tabela 3. Liczba połączeń z czasownikami innymi niż *być* dla pierwszych dwudziestu najczęściej używanych jednostek PŻP

6.2. Stopniowanie

W zgromadzonym materiale średniopolskim znajdujemy poświadczenia użycia w stopniu wyższym lub najwyższym 67 spośród 177 jednostek PŻP. Trzeba zauważyć, że z uwagi na to, że formy stopnia wyższego i najwyższego co do zasady pojawiają się w tekstach rzadziej niż formy stopnia równego, brak ich poświadczeń nie musi dowodzić zaniku możliwości stopniowania. Co istotne, użycia w stopniu wyższym lub najwyższym zanotowano dla większości jednostek PŻP o wysokiej frekwencji. W pierwszej dwudziestce najczęściej używanych form znajdują się poświadczenia wystąpień w stopniu wyższym i najwyższym aż 15 jednostek PŻP (Tabela 4).

Wyłącznie w stopniu równym zostały zanotowane jedynie jednostki *niepodobna*, *można*, *niemożna*, *insza* i *niebezpieczna*. Brak wystąpień w stopniu wyższym lub najwyższym późniejszych predykatywów (*można* i *niepodobna*) może świadczyć o tym, że w XVII–XVIII wieku znajdowały się one na dalszym etapie procesu prowadzącego do zmiany kategoryjnej niż pozostałe jednostki PŻP. Wyraz *insza* jako forma zaimkowa z zasady nie podlega stopniowaniu, natomiast brak dowodów na stopniowanie jednostki *niebezpieczna* wynika być może z większej niż w innych wypadkach długości słowa (warto zauważyć, że w KorBie notowane są użycia w stopniu wyższym niezaprzeczonego odpowiednika tej formy – *bezpieczna*). W wypadku trzech jednostek (*wielka*, *dobra* i *zła*) wystąpienia w stopniu wyższym są przeważające ze względu na istnienie utrwalonych leksykalizujących się w tym okresie wyrażen *co większa*, *co gorsza*, *mniej* *o* (coś). Nie można jednak mówić, że zostały one całkiem utrwalone w takiej postaci, bo notowane są również ich użycia w stopniu równym. Podsumowując, duża liczba

jednostek PŹP o wysokiej frekwencji mających poświadczenia w stopniu wyższym lub najwyższym pozwala stwierdzić, że w XVII i XVIII wieku przymiotniki w formie rodzaju żeńskiego używane predykatywnie zachowały kategorię stopnia.

Jednostka PŹP	Liczba wystąpień ogółem	Liczba wystąpień w stopniu wyższym i najwyższym	Jednostka PŹP	Liczba wystąpień ogółem	Liczba wystąpień w stopniu wyższym i najwyższym
NIEPODOBNA	622	–	MAŁA	86	81
WIELKA	547	517	CIEŻKA	62	43
MOŻNA	503	–	TRUDNA	62	12
NIEMOŻNA	300	–	NIEŚLUSZNA	59	1
PEWNA	251	19	POSPOLITA	52	1
SŁUSZNA	212	14	DOBRA	47	23
INSZA	194	–	POTRZEBNA	45	6
ZŁA	153	146	PRYZWOITA	41	2
PODOBNA	126	15	NIEBEZPIECZNA	36	–
DZIWNA	95	39	PIĘKNA	34	6

Tabela 4. Liczba wystąpień w stopniu wyższym i najwyższym dla pierwszych 20 najczęściej używanych jednostek PŹP

6.3. Występowanie formy *jest* w czasie teraźniejszym

W zgromadzonym materiale średniopolskim wystąpienia form PŹP z towarzyszeniem formy *jest* w czasie teraźniejszym, choć wyraźnie rzadsze niż użycia bez tej formy, stanowią jednak znaczącą część wszystkich poświadczeń. Ogółem zanotowano 358 użyc konstrukcji z PŹP w czasie teraźniejszym z formą *jest*, co stanowi niecałe 10% wszystkich użyc w czasie teraźniejszym. Mimo że formy PŹP zdecydowanie częściej były używane w czasie teraźniejszym bez formy *jest*, to jednak dla wszystkich form, które w analizowanym materiale mają kilkadziesiąt lub kilkaset wystąpień w czasie teraźniejszym, zanotowano co najmniej kilkakrotne użycia z formą czasownika posiłkowego. Ogólnie spośród 168 jednostek PŹP użytych w czasie teraźniejszym 80 (a więc niemal połowa) pojawiło się przynajmniej raz z towarzyszeniem formy *jest*. Te, które nigdy nie zostały użyte w takim połączeniu, mają też ogólnie niewielką liczbę wystąpień (najwyżej 13 poświadczeń). W pierwszej dwudziestce najczęściej używanych jednostek PŹP jedynie forma *niemożna* ani razu nie wystąpiła z towarzyszeniem formy *jest*. Pozostałe, w tym także pozostałe formy przyszłych predykatywów *można* i *niepodobna*, co najmniej dwa razy pojawiły się w takim kontekście (Tabela 5).

Jednostka PŹP	Liczba wystąpień w cz. teraźniejszym	Liczba wystąpień z formą <i>jest</i>	Jednostka PŹP	Liczba wystąpień w cz. teraźniejszym	Liczba wystąpień z formą <i>jest</i>
NIEPODOBNA	556	18	MAŁA	73	4
WIELKA	542	15	CIĘŻKA	56	2
MOŻNA	409	2	TRUDNA	48	7
NIEMOŻNA	237	–	NIESŁUSZNA	52	3
PEWNA	249	52	POSPOLITA	48	25
SŁUSZNA	182	21	DOBRA	44	9
INSZA	188	27	POTRZEBNA	38	11
ZŁA	150	2	PRYZWOITA	39	4
PODOBNA	106	23	NIEBEZPIECZNA	33	4
DZIWNA	95	6	PIĘKNA	34	2

Tabela 5. Liczba wystąpień z formą *jest* dla pierwszych dwudziestu najczęściej używanych jednostek PŹP. W liczbie wszystkich wystąpień jednostek PŹP w czasie teraźniejszym nie uwzględniono czasowników innych niż *być*

Zgodnie z danymi przytoczonymi w punktach 6.1, 6.2 i 6.3 formy PŹP w XVII i XVIII wieku wykazują raczej cechy typowe dla przysłówków predykatywnych niż dla predykatywów. Świadczy o tym zwłaszcza zachowanie kategorii stopnia oraz, w dalszej kolejności, możliwość występowania w czasie teraźniejszym z formą czasownika *być*. Jeśli chodzi o łączliwość form PŹP z czasownikami innymi niż *być*, to ze względu na niewielką liczbę poświadczeń połączeń z takimi czasownikami zastosowanie tego kryterium nie daje tak jednoznacznych wyników, jednak i w tym wypadku istnienie takich połączeń wskazuje na podobieństwo form PŹP do przysłówków predykatywnych.

7. Podsumowanie

Punktem wyjścia przedstawionych wyżej rozważań były dwie obserwacje. Pierwsza to istnienie współczesnych predykatywów *można* i *niepodobna*, pochodzących od żeńskich form orzeczników przymiotnikowych w średniopolskich konstrukcjach bezosobowych. Ich powstanie sugeruje, że również inne formy PŹP podlegały temu samemu procesowi zmierzającemu w stronę przekształcenia ich w formy czasownikowe. Druga obserwacja dotyczyła podobieństwa badanych konstrukcji z PŹP do konstrukcji z orzecznikami przysłówkowymi, a także widocznego w tekstach średniopolskich zacierania różnicy między oboma typami orzeczników, co z kolei wskazywało na zachodzącą w formach PŹP adverbializację.

Obszerny materiał pochodzący z tekstów XVII i XVIII wieku pozwolił na zastosowanie wobec form PŻP trzech kryteriów przyjmowanych współcześnie w celu odróżnienia predykatywów od przysłówków predykatywnych. Analizy przeprowadzone na tym materiale wykazały, że jednostki PŻP w XVII–XVIII wieku charakteryzowały się cechami typowymi dla tych ostatnich (łączliwość z czasownikami innymi niż *być*, stopniowanie oraz możliwość występowania w czasie teraźniejszym z formą czasownika *być*). Ten fakt przemawia za opisywaniem przemian, którym podlegały, w kategoriach adverbializacji. Jednakże dalszy rozwój form *można*, *niemożna* i *niepodobna*, zakończony powstaniem predykatywów odprzymiotnikowych, sugeruje, że podobnie mogłyby potoczyć się losy innych jednostek PŻP, gdyby tworzone przez nie konstrukcje składniowe nie wyszły z użycia.

W kontekście rozważań o zmianie statusu gramatycznego form PŻP pojawia się pytanie, dlaczego pełna werbalizacja objęła jedynie formy *można*, *niemożna* i *niepodobna*, a pozostałe jednostki wyszły z użycia. Kwestia ta wymaga przeprowadzenia pogłębionych badań, w tym miejscu można jedynie wysunąć pewne domysły. Przyczyny zaniku orzeczników przymiotnikowych o postaci M. l.poj. r.ż. należy szukać, jak sądzę, w ogólnym kierunku zmian składniowych zachodzących od XVIII wieku, a przybierających na sile w wieku XIX. Irena Bajerowa za jeden z głównych czynników dokonujących się w tym czasie przemian uważa tendencję „do uwydatniania opozycji, co się przejawia tu w dążności do wzmacniania wyrazistości związków składniowych” (Bajerowa, 2000, s.142).

Jak wskazano, w funkcji orzecznika w zdaniach, w których przedmiot predykcji jest wyrażony bezokolicznikiem lub zdaniem podrzędnym, występował z reguły przysłówek (pierwotnie zakończony na *-o*, później też na *-e*). Taki sposób wyrażania predykatu pozostał dominujący także wtedy, gdy do polszczyzny weszły konstrukcje z PŻP. Choć zdarzają się wypadki, że na przestrzeni XVII–XVIII wieku konstrukcje z PŻP przeważają nad konstrukcjami z przysłówkiem, to jednak częstsza jest sytuacja odwrotna¹⁴. Co więcej, mimo upodobnienia do form przysłówkowych formy PŻP w omawianym okresie miały nadal charakter kategorii pośredniej – świadczy o tym wariantywność połączeń z żeńskimi i nijakimi formami czasowników posiłkowych. Można więc domniemywać, że pod wpływem wspomnianej wyżej tendencji do uwydatniania opozycji wyszły z użycia jako wariant rzadszy i mniej wyrazisty.

¹⁴ Przykładem pierwszej sytuacji jest stosunek między orzecznikami *sluszna* i *sluszenie* (przysłówek *slusžno* w pierwszej edycji KorBy nie jest notowany), wynoszący średnio 75% do 25% (wartości procentowego udziału orzecznika *sluszna* w poszczególnych półwieczach wahają się od 71% do 79%). Drugą, częstszą sytuację ilustruje stosunek między orzecznikami *ciężka* i *ciężko*, który przez większość badanego okresu wynosi ok. 20% do 80% (w 2. połowie XVIII wieku przewaga orzecznika *ciężko* wzrasta do 89%).

Bibliografia

- Bajerowa, I. (2000). *Polski język ogólny XIX wieku. Stan i ewolucja*. T. 3: *Składnia. Synteza*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Bańko, M. (2002). *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bronikowska, R. (2021). Unfinished “verbization” process – the development of predicative constructions with an adjective of the feminine gender in the 17th and 18th centuries in the light of corpus data. *Polonica*, 41(1), 97–110.
- Bronikowska, R. (2023). Verbification of feminine forms of adjectives *można* ‘possible’, *niemożna* ‘impossible’ and *niepodobna* ‘impossible’ – corpus-based approach. *Jazykovedný Časopis*, 74(1), 9–18.
- Gruszczyński, W., Adamiec, D., Bronikowska, R. i Wieczorek, A. (2022). The Electronic Corpus of 17th and 18th-century Polish Texts. *Language Resources and Evaluation*, 56, 309–332.
- Grzegorzycykowa, R. (1975). *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Harris, A.C., Campbell, L. (1995). *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heinz, A. (1967). Kategorie przejściowe (pośrednie) w języku. *Biuletyn PTJ*, 25, 45–61.
- Kalkowska, A. (1973). Składniowe właściwości przymiotników kwalifikujących. *Język Polski*, 2, 95–104.
- Kleszczowa, K. (2015). *U źródeł polskich partykuł. Derywacja funkcjonalna, przemiany, zaniki*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Koneczna, H. (1957). O budowie zdania Imć Pana Paskowego słów kilkoro. *Poradnik Językowy*, 3, 110–125.
- Kosek, I. (2002). Jeszcze o predykatywach. *Prace Językoznawcze*, 4, 39–45.
- Krażyńska, Z. (1978). Z problematyki zdań jednoczłonowych w polszczyźnie XVII wieku (zdania nominalne). W: B. Bartnicka i in. (red.), *Problemy polskiej składni historycznej: konferencja naukowa Mogilany 23-24 marca 1976 r.* (s. 47–63). Kraków: IJP PAN.
- Laskowski, R. (1984). Podstawowe pojęcia morfologii. W: R. Grzegorzycykowa, R. Laskowski i H. Wróbel (red.), *Gramatyka Współczesnego Języka Polskiego* (s. 9–57). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ostaszewska, D. (2002). Składnia. W: D. Ostaszewska (red.), *Polszczyzna XVII wieku. Stan i przeobrażenia* (s. 181–277). Katowice: „Śląsk”.
- Pisarkowa, K. (1984). *Historia składni języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Przepiórkowski, A. (2019). Status gramatyczny predykatywnych *szkoda*, *wstyd*, *żał* raz jeszcze. *Polonica*, 39, 85–110.
- Słoboda, A. (2023). Zmiany składniowe w wybranych konstrukcjach składniowych z bezokolicznikiem w średniowiecznej polszczyźnie. *Prace Filologiczne*, 78, 375–387.
- Szober, S. (1931). Skąd powstała przysłówkowa forma orzecznika w zdaniach z bezokolicznikiem w podmiocie? *Język Polski*, 16(3), 85–87.
- Szupryczyńska, M. (1995). Jeszcze o tzw. *predykatywach przysłówkowych*. *Polonica*, 17, 173–187.
- Wiśniewski, M. (1989). Status gramatyczny tzw. przysłówków odprzymiotnikowych typu *duszno*, *wolno*, *nieprzyjemnie*. *Polonica*, 14, 183–191.
- Wróbel, H. (1988). Przysłówki w strukturze formalnej polskich zdań. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*, 1, 70–85.

Źródła

- BemKom – Bembus, M. (1619). *Kometa To iest, Pogroźka z niebá, ná postrách, przestrogeę, y wspomnienie ludzkie*. Kraków: Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka.
- BG_Dz – Dzieje Swietych Apostolow (1632). W: *Biblia Święta To jest Księgi Starego Y Nowego Przymierza Z Żydowskiego y Greckiego Języka na Polski pilnie y wiernie przetłumaczone*. Gdańsk: Drukarnia Andreasa Hünefelda.
- BohFStar – Bohomolec, F. (1766). *Staruszkiewicz. Komedya*. Warszawa: Drukarnia Jezuitów.

- BorckInf – Borck, M. (1631). *Informacia. Strony podatku Mieszczan Gdańskich, który oni Culażą zową*. B.m.
- BystrzPol – Bystrzonowski, W. (1733). *Polak sensat w liście w Komplenencie Polityk, Humanistą w Dyskursie, w Mowách Státystá, náprzyklád dány szkolney mlodzi*. Wilno: Drukarnia Jezuitów.
- CezWargFranc – Gajusz Juliusz Cezar. (1608). *Gaiwsa Ivlvsza Cezara O Woynie Francvskiej Ksiąg siedmioro. Osme Avlvsá Hircyvsza Panze Sekretarzá iego W których Hetmanow Rozmaitych Fortele / Rycerskich ludži / y mężow dzielnych Spráwy, Woyny, Zwyčíestwá, Miast dziwne dobywania / cudnie są opisáne*, A. Wargocki (tłum.). Kraków: Drukarnia Wdowy Jakuba Sibeneychera.
- DembWyw – Dembołęcki, W. (1633). *Wywod Iedynowłasnego Panstwa Swiata: W którym pokazuje X. Woyciech Dębolecki z Konoiad Franciszkan, Doktor Theologiej S. a General Spolecznosci wykupowania Wieszniow, Ze nastarodawnieysze w Europie Krolestwo Polskie, Lybo Scythyckie: Samo tylko na świecie, ma prawdziwe Successory Iadama, Setha, y Iapheta; w Panowaniu światu od Boga w Raiu postanowionym: y że dla tego Polaki Sarmatami zowią, A gwoli temu y to sie pokazuie, Że Język Słowieński pierwotny iest na świecie*. Warszawa: Drukarnia Jana Rossowskiego.
- HinPłęsy – Hińcza, M. (1636). *Płęsy Iezusa z Anyolami Naswiętszego Krzyza Tance*. Kraków: Drukarnia Franciszka Cezarego.
- KołTron – Kołodzki, A. (1707). *Thron oyczysty abo palac wieczności w ktotkim [!] zebraniu Monarchow, Xiazat y Krolow polskich Z rozných approbowanych Autorow, od Pierwszego Lecha az do teraznieyszych czasow, zupełną w sobie zycia y dzieł niesmiertelnych zamykaiący Historiyą*. Poznań: Drukarnia Akademicka.
- KwiatDzieje – Kwiatkiewicz, J. (1695). *Roczne Dzieie Koscielne Od Roku Pańskiego 1198. Aż do lat naszych*. Kalisz: Drukarnia Jezuitów.
- LubHist – Lubieński, W. (1763). *Historia polska z opisaniem rządu i urzędów polskich: przez Władysława Lubieńskiego napisana, na cztery części podzielona, a na żądaniu wielu przedrukowana*, Wilno: Drukarnia Jezuitów.
- MatDiar – Matuszewicz, M. (1986). *Diariusz życia mego, ile pamiętać mogę. Dla wiadomości potomkom moim spisany oraz dla przestróg, czego się wystrzegać, a co do naśladowania jest pożyteczno*, t. 1, Bohdan Królikowski (red.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- RadzKwest – Radzewski, F. (1743). *Kwestye polityczne, obojętne, Statum Rzeczypospolity Polskiej, prerogatywy Urzędow wniew, zwyczaie Elekcyi Krolow, Seymow, Seymikow, y inne rzeczy potrzebne do porzadku oney, examinuiace, w których, Rezolwuią się Propozycye racyami, pro, et contra; bez żadney ná iedną stronę Decyzyi; z Rácyi tey: żeby czytájący sine offensa stanu, y zdánia swego, obral sobie ad placitum co mu się podoba*. Poznań: Drukarnia Akademii Lubrańskiego.
- StarPopr – Starowolski, S. (1625). *Poprawa Niektorych obycaziow Polskich potocznych. Wszelkiego stanu y condicyey ludziom wielce potrzebna. Przez iednego Szlachcica Staropolskiego kwoli dobru pospolitemu napisana*. Kraków: Drukarnia Franciszka Cezarego.
- UrfeRubJanAwan – d'Urfé, H. (1741). *Awantura albo Historia swiatowe rewolucye y niestatecznego alternatę szczęścia zamykaiąca*, J. K. Rubinkowski (tłum.). Toruń.
- ZrzenNowiny – Zrzenzycki, J. (1620). *Nowe Nowiny Z Czech, Z Tatar, Y Z Węgier. Przy tym Revokacya Xiżeczia Saskiego. Y Jáko Ráde Cesárską z Zamku oknem z wyrzucali á inszego Krolá sobie obráli*. s. n.

STRESZCZENIE

Słowa kluczowe: składnia historyczna, zmiana kategorialna, przymiotniki, predykatywy, przysłówki predykatywne

Celem artykułu jest określenie statusu gramatycznego predykatów o postaci M. l.poj. r.ż. przymiotników występujących w średniopolskich konstrukcjach bezosobowych (form PŻP). Została postawiona teza, że podlegały one procesowi prowadzącemu poprzez adwerbializację do werbalizacji. Aby ustalić, na jakim

etapie przemian znajdowały się formy PŻP w XVII–XVIII wieku, zastosowano wobec nich trzy kryteria odróżniające predykatywy od przysłówek predykatywnych. Badanie przeprowadzone na materiale korpusowym wykazało, że w badanym okresie formy PŻP charakteryzowały się cechami typowymi dla przysłówek predykatywnych (łączliwość z czasownikami innymi niż *być*, stopniowanie oraz możliwość występowania w czasie teraźniejszym z formą czasownika *być*).

SUMMARY

The grammatical status of predicates such as *śluzna* ‘right.ADJ.NOM.SG.F’ and *pewna* ‘certain.ADJ.NOM.SG.F’ in Middle Polish impersonal sentences

Keywords: historical syntax, category change, adjectives, predicatives, predicative adverbs

The aim of this article is to determine the grammatical status of predicates in form of nominative singular feminine adjectives appearing in Middle Polish impersonal constructions (PŻP forms). It has been put forward as a theory that they were subject to a process, leading through their adverbialization towards verbalization. In order to determine the state of this transformation of PŻP forms in the 17th and 18th centuries, three criteria have been applied, distinguishing predicates from predicative adverbs. A study performed on corpus material has shown that during the period examined here, the PŻP forms were characterized by features typical of predicative adverbs (connection with verbs other than *być* ‘to be’, gradation, and the possibility of being accompanied by the form of the verb *być* ‘to be’ in the present tense).